

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ақйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бұлбұл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağıroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzakbayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

Э.У. ЗҰЛПЫХАРОВА¹, А.Ю. БАЛТАБАЕВА^{2✉*}

¹тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: elmira.zulpkharova@ayu.edu.kz

²философия ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Қазақстан, Түркістан қ.), e-mail: alyona.baltabayeva@ayu.edu.kz,
<https://orcid.org/0000-0003-3479-1827>

ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ БОЙЫНДАҒЫ ХАНҚОРҒАН ҚАЛАШЫҒЫНЫҢ ОРТА ҒАСЫРЛАРДАҒЫ КӨРІНІСІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Мақалада Сайрам ауданының тарихи-мәдени ескерткіші Ханқорған қалашығының орта ғасырлардан Қазақ хандығы тұсы кезеңі аралығындағы көрінісі мен тарихына сипаттама беріліп, қалашықтың зерттелу тарихы қарастырылған.

Сонымен қатар, сонау көнеден жеткен ескерткіштерді зерттей отырып, тарих қоржынын толықтыра түсу мақаланың міндеті болып табылады. Ханқорған қалашығы Арыс өзенінің сол жағалауында орналасқан аттас елді мекенінің (қазіргі атауы Мадани) солтүстік-батыс шетіндегі ортағасырлық қала (Сайрам ауданы, Түркістан облысы). Ол сол жағалау бөлігінің аласау жайылма үстіне өзен аңғарына жақын салынған. Жалпы қазіргі Түркістан облысы аумағының тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін жазбаға түсірген. Бұл мақалада Ханқорған қаласының аз зерттелген тарихи ерекшеліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: камал, қалашық, зерттеулер, ескерткіштер, мәдени мұра, қорған, Жібек жолы.

E.U. Zulpkharova¹, A.Yu. Baltabayeva²

¹Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Kazakhstan, Turkestan), e-mail: elmira.zulpkharova@ayu.edu.kz

²Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (Kazakhstan, Turkestan), e-mail: alyona.baltabayeva@ayu.edu.kz

Contemporary Condition, Medieval View and Location of the Great Silk Road City Khankorgan

The article describes the appearance, modern state, and history of the Khankorgan city study – as a cultural monument of the Sairam region of the Middle Ages during the formation of the Kazakh Khanate.

Supplementary, the goal of the article is to fill the gaps in history by studying ancient monuments. Khankorgan is a medieval city (Sairam district of Turkestan region) on the northwestern outskirts of the settlement of the same name (now Madani) on the left bank of the

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Зұлпыхарова Э.У., Балтабаева А.Ю. Ұлы Жібек жолы бойындағы Ханқорған қалашығының орта ғасырлардағы көрінісі және қазіргі жағдайы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 263–273. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.025>

* **Cite us correctly:**

- Zulpkharova E.Y., Baltabayeva A.Yu. Uly Jibek joly boyındaғы Hanqorğan qalashyǵynyń orta ǵasyrlardaғы kórinisi jáne qazirgi jaǵday // Iasayı úniversitetiniń habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 263-273. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.025>

Arys river. It is built on a low floodplain on the left bank of the river. In general, it is recorded as a historical, cultural, and architectural monument of the territory of the modern Turkestan region. This article examines some of the little-studied historical features of the Khankorgan.

Keywords: castle, city, research, monuments, cultural heritage, mound, Silk Road.

Э.У. Зулпыхарова¹, А.Ю. Балтабаева²

*¹кандидат исторических наук, ассоциированный профессор,
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: elmira.zulpkharova@ayu.edu.kz*

*²кандидат философских наук, ассоциированный профессор,
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави
(Казахстан, г. Туркестан), e-mail: alyona.baltabayeva@ayu.edu.kz*

Средневековый облик и современное состояние города Ханкорган, расположенного на Великом Шелковом пути

В статье описывается внешний вид, современное состояние и история исследования города Ханкорган – культурного памятника Сайрамского района эпохи средневековья, относимого к периоду становления Казахского ханства.

Кроме того, задача статьи заключается в восполнении пробелов истории путем изучения древних памятников. Ханкорган – средневековый город (Сайрамский район Туркестанской области) на северо-западной окраине одноименного поселения (ныне Мадани) на левом берегу реки Арысь. Он построен в невысокой пойме на левом берегу реки. В целом, он зафиксирован как историко-культурный и архитектурный памятник территории современной Туркестанской области. Данная статья рассматривает некоторые малоизученные исторические особенности города Ханкорган.

Ключевые слова: замок, город, исследование, памятники, культурное наследие, курган, Шелковый путь.

Кіріспе

Тарих тағылымы мынаны үйретеді, кез келген өркениетті елдер өзінің ұлттық тәуелсіздігіне қол жеткізгеннен кейін, сол елдің көнеден жеткен мәдениеті мен өмір сүру салтын дәріптей отырып, төл тарихын қалыптастыру. Ол үшін ғылыми тұрғыда тиянақты зерттеулер жасалып, тұшымды ойлар айтылу керек.

Ұлы Жібек жолының бір тармағының бойында орналасқан Ханқорған кішігірім қалалардың бірі болып, қалада археологиялық экспедициялар тәуелсіздігімізге дейін аз жүргізілген (А.Н. Подушкиннің басшылығымен), сондықтан да бүгінгі күнде археолог-ғалымдар назарынан тыс қалып, мұртын бұзбаған күйінде, елеусіз жатқан төбеге айналған.

Сайрам ауданы аумағында 60 астам қорғандар мен қала-төбешіктердің орны анықталып, бұл тарихи-мәдени ескерткіштер өзіндік бір ерекшелігі бар, егіншілік пен мал шаруашылығын өзіне біріктірген «Арыс мәдениетіне» біріккен және де біздің зерттеу объектімізге айналған Ханқорған қалашығы дәл осы мәдениеттің бірі екендігіне көз жеткіземіз. Қазіргі таңда Сайрам ауданындағы тарихи-мәдени ескерткіштерді анықтау, ескерткіштердің пайда болу, даму тарихын зерттеу, сол қалалар мен қалашықтардың өмір сүру салтының қандай болғандығын анықтау мақаланың басты мақсатына айналды. Сондай-ақ:

Түркістан облысы, Сайрам ауданы, Арыс өзені территориясындағы Ханқорған қаласы осы өлкедегі жеке тарихи-географиялық аудан ретінде қарастырылып, оның ортағасырлық қала мен елді мекендерінің осы уақытқа дейінгі зерттелу тарихы бір жүйеге келіп, олардың жалпы саны, тарихи-топографиялық құрылымындағы өзгерістер мен орналасу ерекшеліктеріне қарай топтастырылып, жіктеледі.

Жалпы Ханқорған қалашығының тарихи, мәдени өміріне қатысты тың мәліметтер жинақталып, олардың өзара байланыстары айқындалды.

Бұл ретте, сонау көнеден жеткен ескерткіштерді археологиялық тұрғыдан зерттей отырып, тарих қоржынын толықтыра түсу мақаланың міндеті болып табылады. Сонымен, Ханқорған қалашығы Арыс өзенінің сол жағалауында орналасқан аттас елді мекенінің (қазіргі атауы Мадани) солтүстік-батыс шегіндегі ортағасырлық қала (Сайрам ауданы, Түркістан облысы). Ол сол жағалау бөлігінің аласау жайылма үстіне өзен аңғарына жақын салынған.

Негізгі бөлім

Қарастырылып отырған сұрақтың, яғни Ханқорған қалашығының зерттелу тарихында да өзіндік ерекшеліктер бар. Жалпы қазіргі Түркістан облысы аумағының тарихи-мәдени және сәулет ескерткіштерін жазбаға түсірген, әрі жан-жақты зерттегендердің ең біріншілерден В.В. Бартольд болатын. Ғалым аумақтың ескерткіштерін тізімдеп, сараптап, жүйелеп, соңынан өз зерттеулерін «Ғылыми мақсаттармен Орта Азияға сапардан есеп» атты еңбегіне біріктірген, дәл осы еңбек біздің күнімізге дейін археологиялық және тарихи зерттеулердің үлгісі болып саналады [1].

Ханқорған қалашығына археологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізіп, қаланы ашқан ғалым А.Н. Подушкин болатын [2]. 1979 жылы Шымкент пединститутының археологиялық экспедициясын басқарған А.Н. Подушкин алғаш рет Ханқорған қаласының топографиялық карталық сызбасын жасады, қаланың көрінісін, сипатын анықтады. Сондай-ақ ғалым Ханқорған қаласының өмір сүру кезеңдерін шартты түрде ажыратып, Ханқорған қалашығы Арыс мәдениетінің Қараханидтер дәуірімен сәйкес келеді деген тұжырымға келді. Бұл тұжырымды соңғы тәуелсіздік алғаннан кейінгі археологиялық қазба жұмыстары жоққа шығаруда. Өйткені А. Подушкин Ханқорған қалашығының жоғарғы (беткі) және орта қабаттарына археологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізді, ал соңғы жылдардағы қазба жұмыстары қаланың Қараханидтерден де алдыңғы кезеңдерде өмір сүргендігін бізге көрсетуде (1-сурет).

1-сурет – Ортағасырлық Ханқорған қаласының жобалық (конструкциялық) картасы (А. Подушкин)

Міне, жоғарыда аталған зерттеулерде Ханқорған қалашығының (Мадани) орналасқандығы, бұрынғы атауына байланысты аңыз-әңгімелер ғана келтірілген, қалашықтың ертедегі келбеті туралы сөз қозғалған, бірақ тәуелсіздік алғанға дейін, шындап келгенде қалашықтың Абылайханмен байланысты тұстары ашық айдын анықталғанға дейін қалаға археологиялық экспедициялар аз жүргізілгендігін аңғарамыз.

Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейінгі жылдардағы Ханқорған қаласына археологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізген ғалымдар А. Донц, А. Грищенко, Б. Байтанаев, А. Ергешбаев, А. Шаяхметовтерді атап өте аламыз. Қалашыққа соңғы жылдарда жүргізілген зерттеу жұмыстарын нәтижеліу арқылы Ханқорған қалашығының құрылғанынан өмір сүрген кезеңін шартты түрде төрт кезеңге ажыратуға болады [3, 95–101-бб.]

Бірінші кезең – Ханқорғанның салынуы. VIII ғасырда, яғни ерте орта ғасырларда сарай типтегі ірі құрылыс ретінде салынған деген болжамдар бар. 200 жылға жуық созылған Ханқорғанның жойылуы немесе құлауымен бірінші кезең аяқталды. Осы аумаққа арабтардың келуімен байланысты көптеген ескерткіштер мен сарай-қамалдар жойыла бастағандығын археологиялық қазба жұмыстары дәлелдейді. Қалашықта түргеш тиындарының кеңінен табылуы да осыған дәлел.

Екінші кезең – Қараханидтер кезеңіндегі қаланың қайта қалпына келуі, жандануы. Дәл осы Қараханидтер тұсында Ханқорған кең ауқымға таралған қалаға айналды. Осы тұсқа сәйкес келетін Ханқорған қалдықтары қазір жердің астында, әлі күнге дейін өз дәрежесінде зерттелмеген. Қараханидтерден кейін тағы да жүз жылға созылған қаланың күйреу кезеңі қайта басталды. Бұл жолғы қаланың күйреуі өлкеге жасалған моңғол шапқыншылығымен байланысты болды.

Үшінші кезең – шағатайлар мен тимуридтер кезеңімен байланысты. Осы кезеңде қала құрылысы қайта жанданып, қалада металлургия және қыш құмыралар жасау орталықтары ашылды. Қала қолөнер орталығына айналды. XV–XVI ғасырларда Ханқорған қайтадан күйреп, бір жарым ғасыр бойы қала өмірі тоқтатылады.

Төртінші кезең – XVII–XVIII ғасырларда Қазақ хандығы тұсында қала қайта бас көтереді, бұл жолы жоңғар шапқыншылығымен тұспа тұс келген қаланың бой көтеруі бекерге емес.

А.Н. Подушкин басқарған Шымкент пединститутының археологиялық экспедициясының нәтижесінде Ханқорған қаласының орта ғасырдағы көрінісі анықталған. Ханқорған Арыс өзенінің солтүстік жағалауындағы қозғалмайтын бөлікте салынған. Қаланың жобалық реконструкциясы бойынша картасына қарар болсақ, қалашық шеңбер іспеттес шығыс бөлігінен кіретін есігі бар кішігірім қалашық болғандығы көзге түседі.

Ханқорған қаласының меридиан бойынша көлемі – 200 м (жер табанынан есептегенде, өлшем қазіргі қала қалдықтары бойынша алынған), бағыттылық ені 150 м. Орталықтың максималды орташа биіктігі – 12 м.

Ханқорған қалашығы XI–XIII ғасырларда пайда болған деп болжам бар. Ол негізгі үш бөліктен тұрады:

1. Ішкі қамал.
2. Шахиристан.
3. Рабаттан.

Қала өзінің құрылымы бойынша бірнеше бөліктен тұрады, бұрындары қаланың сырты шырышты жынысты қабырғалармен қапталған, бірақ соңғы жылдары фермерлер қаланың көптеген аумағын пайдалануына байланысты қаланың қалдықтары жойылуға шақ тұр.

Қалаға жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары бойынша мәдени қабаттарда Ханқорған қаласында исламға дейінгі кезеңде (VIII ғасырға дейін), қараханид дәуірінде (X–XIII ғасырларда), тимуридтерде (XIV ғасырда), сонымен бірге кейінгі орта ғасырларда (XVIII–XIX ғғ.) қалашық өмір сүргендігін дәлелдейді [4, 195-б].

Ханқорған қаласына жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде (2018 жыл, археолог А. Грищенко мен Түркістан облысының археологиялық мұражайының аға қызметкері А. Донцтің бастауымен жүргізілген археологиялық экспедиция) 3,5 метр тереңдікте исламға дейінгі кезеңге жататын қалдықтар табылды.

Күнделікті тұрмыстық заттар, дастархан, ыдыстар табылған исламға дейінгі кезеңде, яғни VI–VIII ғасырға жататын құрылыс заттары да Ханқорғанда исламға дейінгі кезеңде жан-жақты дамыған, мәдени қала болғандығының дәлелі.

Қараханидтер тұсында Ханқорған қалашығының халқы ислам дінін қабылдап, исламға дейінгі «көпқұдайға табынумен» байланысты болған бүкіл заттар, ескерткіштер арнайы үңгірлерге көмілгендігі, балшықтан жасалған қақпақтармен жабылғандығы анықталып отыр.

Ақсу, Арыс өзендеріне жақын орналасқан Ханқорған қалашығы табиғатының көркемдігінен, қысының жылылығынан, алқапты жердің меңгерілгендігіне байланысты Абылайханның таңдауына ие болған болса ғажап емес.

Ханқорған қаласында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстарының нәтижесінде табылған артефакттардың ең көнесі ерте ортағасырларға тура келетінін ескеріп, Ханқорған ерте ортағасырда қалыптасқан қала деп тұжырымдама жасаймыз. Ханқорған Қараханидтер мен Тимуридтер тұсында мәдени және экономикалық орталыққа айналады, қалада сауда-қолөнерімен кеңінен айналысқан. Ханқорған қалыптасқан сәттен бастап коммуналды жабдықталғандығын да қазба жұмыстарына дәлелдейді. Қалада құмырашылар кварталы да табылды, темір мен қыш бұйымдары, ерте ортағасырлық моншаның қалдықтары да табылды.

Оңтүстік Қазақстан обылысындағы көне қалалар ортағасырларда Ұлы Жібек жолының бағытындағы сауда мекендері ретінде пайда болғаны мәлім. Сол кездегі барлық қалалардың орталығында міндетті түрде моншалар бой көтергенін байқалады. Бұл моншалар шамамен X–XII ғасырларда бой көтерген.

Үлкен қалаларда ондаған моншаларға дейін салынған. Өйткені, қоғамдық құрылыстар қатарында моншалар маңызды орынды иеленген. Мысалға, Отырардың рабадында XI–XII ғасырлар аралығында салынған 2 монша табылды.

Ханқорғанда табылған ортағасырлық монша квадрат пішінді кірпіштерден жасалып, моншаның қабырғасы төрт қатардан 90 см қалыңдықта құрылған. Өзінің құрылымы, құрылысы, конструкциясы және ішінде табылған заттар бойынша бұл моншаны қалалық монша болған деген тұжырымға келеміз. Бұған моншада канализация жүйесінің керамикалық трубалардан жасалауы, су сақтағыш немесе су жинағыштың болуы, шомылу үшін екі ванна, демалыс бөлмелерінің жасалуы дәлел бола алады.

Археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде моншадан саз-балшықтан жасалған құмыра ыдыстары табылды. Ыдыстарда сабын ерітінділері, эфир майлары мен иістендіргіш майлардың қалдықтары табылуда (бұл майлар мен сабындарды шомылу барысында қолданғанын да атап өтелік). Ғалымдардың тұжырымдамалары бойынша Ханқорған моншасы шамамен X–XI ғасырларда қолданылған. Қазба жұмыстары барысында қараханидтер дәуіріне сәйкес келетін мыстан жасалған тиындар да табылды.

Моншаның ішкі қабырғаларында және моншаның ішкі бөліктеріндегі қабырғаларда жазулар табылды, монша сол кезеңде бірнеше рет жөндеу жұмыстарын бастан кешіргендігі де анықталды. Археологтардың пікірінше монша кем дегенде 100–150 жыл бойы қала тұрғындары мен қонақтарына қызмет еткен.

Ханқорған моншасын тапқан, қаланың ортағасырлық бөлігін (қабатын) ашқан экспедицияны Ә. Марғұлан атындағы археология институтының Бауыржан Байтанаев бастаған археологтар тобы болатын. Археологтар бұл жерде ертеден ірі қала болғандығын және бұл қаланың тұрмыс-тіршілігі археологиялық карталарда көрсетілмегендігін мәлімдейді. Бұл дегеніміз қаланың әлі бізге ашылмаған тұстары көп дегенді білдіреді.

Арнайы жобамен жасалған қалалық моншалар қаланың биік мәртебеде болғандығын көрсетеді. Ерте орта ғасырларда ірі қалалық моншалар тек ірі қалаларда ғана салынған. Археолог Бауыржан Байтанаевтың пікірінше бұл Якут ал-Махавидің еңбектеріндегі Маданкент қаласының қалдығы болуы мүмкін. Якут ал-Махави өз еңбектерінде өлкеде Испиджабпен бірге тағы бір ірі қала – Маданкент болған деген мәліметтер береді.

Моншаның алып болғандығына да көз жеткіземіз. Археологтар бұл моншаның тек бір бұрышын ғана қазба жұмыстарының нәтижесінде ашты. Моншаны толық ашу үшін археологиялық қазба жұмыстары мен зерттеу жұмыстарын бір қатарда жүргізіп, нәтижелерімен бөлісу керек болар. Ал, қазірше Ханқорған қаласы жабық археологиялық объект статусында сақталуда [5, 81-б.].

Ханқорған қаласының орнында X ғасырға сәйкес келетін саманидтер кезеңіне тура келетін зияраттар (жерленген мәйіттер) да табылды. Бұл қаланың одан да алдыңғы кезеңдерде өмір сүргендігіне дәлел болады.

Ханқорған қаласы тек археология ғылымы үшін ғана емес, аумақтың туристік келбеті үшін де құнды.

Якут ал-Махави – XII–XIII ғасырлардағы мұсылман ғалымы, саяхатшы, тарихшы, географ, «Жағрафиялық сөздік» еңбегінің авторы. Ғалым өз еңбегінде мазанкет (Маданкет) қалашығы Испиджаб құрамына кіретін аймақ ретінде көрсетілген.

Орта ғасырлық жазба деректерінде Испиджабтың келесідей аймақтары (поселение) келтіріледі:

- Бадухкет қаласы;
- Хурлуг қаласы;
- Джумишлагау қаласы;
- Маданкет қаласы;
- Манкет қаласы;
- Дех Нуджикет қаласы;
- Азахкет (Дахкет) қаласы.

Осы аталған тұрғылықты жерлер қазіргі күнге дейін топоникалық номенклатураларда сақталған, мысалы Манкет, Гаркирд. Сонда да топонимикалық номенклатурасы бойынша қазірге дейін елді мекендердің атаулары кездесе де дәл сол орта ғасырлық елді мекендер немесе сол кезеңдегі қалашықтардың орны дау туындататын мәселе.

Испиджаб өлкесіне енетін қалашықтар мен елді мекендер дамыған инфрақұрылымымен, почта байланысының болуымен, өзара сауда байланысы, Батыс және Шығыс елдерімен сауда-мәдени қарым-қатынас жасауымен ерекшеленді. Елді мекендерде түркілер мен соғдылар бірге өмір сүріп, көшпелі және отырықшы өмір салтын ұстанды. Мұны М. Қашқари өз еңбектерінде түркі және соғды тілінде сөйлескен Испиджаб тұрғындары туралы мағлұматтарымен бізге дәлел болары анық. Осылайша, Ханқорған қаласы X ғасырдың ірі архитектуралық ескерткіші, бұл қала қазіргі Түркістан облысының көп ғасырлық бай тарихының көрсеткіші.

2013 жылы Ә.Х. Марғұлан атындағы археология институтының бастауымен ұйымдастырылған экспедиция нәтижесінде қаланың орталық шахристан бөлігі ашылған тұста осы монша бөлігі табылған болатын. Тарих ғылымдарының докторы, археология институтының бас директоры Бауыржан Байтанаев дәл осы моншаны Қазақстан аумағындағы ең көне монша деп те санайды.

Моншаның аумағы – 64 квадрат метр. Монша бес ғимараттан құралған:

- буланы бөлмелері (2 бөлме);
- жылыну жүйесі орналасқан бөлме;
- арнайы керамикалық трубалары бар ағын суға негізделген канализация жүйесі.

Археологтардың ойынша монша IX ғасырдың соңында Саманидтер дәуірінде салынып, кем дегенде жүз жылдан аса қызмет еткен. Кейін біршама бөлігі құлаған, істен шыққан.

Кейіннен дәл осы моншаның үстіне (ислам діні таралғаннан кейін) ерте мұсылман мазараты құрылған.

Қалашықтағы моншалар шаршы кірпіштерден тұрғызылған. Олардың қалыңдығы – 90 сантиметрді құрайды. Қабырғалары төрт қатарға тізбектелген. Өзінің құрылымы, конструкциясы және табылған заттары бойынша ол қалалық моншаға қатты ұқсайды. Мұны керамикалық құбырлардан тұратын кәріздендіру жүйесінің, сужинағыштың, жуынуға арналған екі ыдыстың, демалуға арналған бөлменің болуы дәлелдеп отыр. Моншада табылған суреттер (2-сурет).

2-сурет – Моншадан табылған сабын және иістендіргіш заттар сақталған ыдыстар

Осылайша, Ханқорған қаласы оңтүстіктегі ертедегі және ортағасырлардағы урбанизацияның барлық кезеңдерін бастан кешірді (Шымкент, Яссы-Түркістан, Сайрам, Отырар қалалары іспеттес). Қала XVIII ғасырда Абылайханның қысқы тұрағына (Ордасына) айналды.

Моңғол шапқыншылығы және моңғол жаулап алу жылдарында Ханқорған толық өз тіршілігін тоқтатты. Қала бос қалған. Қала орнында бұрыннан сақталған мола (мазарат) қана сақталды. Қала маңындағы мазарат XIII ғасырдан бастап жерлеу әрекеттерін бастаған.

Археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде күнделікті тұрмыстық ғимараттар, ташнау (қол, ыдыс-аяқ жуылғаннан кейін шығатын лас суды сыртқа әкетуге (төгуге) негізделген санитарлы-тазалау құрылғысы), керамикалық заттар табылды. Осы заттардың барлығы қараханидтер мен тимуридтер дәуіріне сәйкес келеді [3, 97-6].

Ханқорған қаласына археологиялық қазба жұмыстарын жүргізген ғалымдардың пікірі бойынша дәл қараханидтер және тимуридтер дәуіріне сәйкес келетін қуатты мәдени

қабаттарын Ханқорғаннан таба аламыз. Қараханидтер мен тимуридтер дәуіріне сәйкес келетін заттар сәнді безендірілген, сұлулығымен көз тартады.

Абылайханның қысқы тұрағына (ордасына) айналған Ханқорған. Абылайхан есімі осы XVIII–XIX ғғ. қала қоныстануының соңғы кезеңімен байланысты және оның Ханқорған атауында да көрініс тапқан. Бұл туралы оның ұрпағы Сыздық (Садық) сұлтан да куәландырады.

Кенесары Қасымовтың ұлы Садық сұлтанның Е.Т. Смирнов жариялаған өмірбаянында былай жазылған: «Қазіргі уақытта Садық сұлтан Шымкент уезінде, Арыс өзенінде, Қарабұлақ ауылынан солтүстікке қарай алты верст жерде, кезінде өзінің ата-бабасы, қырғыз ханы Абылай ханның ордасы болған Ханқорғанның қираған жұртына жақын тұрады. Садық өз қыстауына жақын маңайда мал шаруашылығымен және егін егумен айналысады да, бос уақытын оқу және намаз оқумен өткізеді» [6, 144-б.]. Бұл өмірбаянды Садық сұлтанның тапсырыс етуімен інісі сұлтан Ахмет Кенесарин жазып, қол жазбаны 1877 жылы Е.Т. Смирновқа жеткізген.

Жергілікті халық арасында Ханқорғанға Абылай ханның келуі мен өмірінің соңғы күндері туралы аңыз жақсы сақталған. Ханқорған қалашығы жергілікті деңгейдегі тарихи және мәдени ескерткіштер тізіміне және мемлекеттік қорғауға алынған.

Қазақ халқының басым бөлігін біріктіре алған Абылайхан да бірнеше астанаға ие болған. Көшпелі халықтың негізгі орталығы, астанасы – Орда болып қала берді, осы орталық астанадан мемлекет басқарылды, хан қай қалада орналасса да, қай жерде жүрсе де, әскери жорықтарда (келіссөздерде) болса да елдің орталығы дәл осы астана болып қала берді. Көшпелі халықтардың астананы таңдаудағы ерекшелігі де осы болатын, отырықшы халықтармен салыстырғанда көшпелі халықтар өзінің оңтүстік қалаларын (немесе қалашықтарды) қыстау ретінде бұрыннан бар (өмір сүретін) қалаларды таңдап алуға тырысты.

Археологиялық зерттеулер бойынша Ханқорған қаласының Абылайхан тұсындағы кезеңіне, яғни XVIII ғасырға қаланың ең жоғары беткі қалдықтары жататындығын көрсетеді, әрі дәл осы уақытқа енетін археологиялық артефакттар сапалық жағынан нашар сақталған.

Неліктен Абылайхан анық осы Ханқорған қаласын өзінің қыстық мекені ретінде таңдап алған деген сұрақ туындауы мүмкін.

Біріншіден, Сайрам ауданы жағдайындағы табиғи жағдайының ыңғайлылығы.

Екіншіден, ауданның жер-су ресурстарына бай болуы.

Үшіншіден, Тянь-Шаньның оңтүстік-батыс таулы аудандарының бай тау минералды ресурстарымен ерекшеленуіне байланысты осы өлкеге адамдарды тартады және бұрыннан осы өлкенің Қазақстан өркениетінің ежелгі ошағына айналуына түрткі болғаны да белгілі. Дегенмен де Арыс өзенінің жан-жағындағы алқаптар 2 мың жылға жуық игеріліп, адамдардың өмір сүру ортасына айналған. Сайрам, Түркістан қалалары бұрыннан діни орталық қызметіндегі қалалар басқа да саяси орталық қалалармен тығыз байланыстар орнатқан.

Абылайханның оңтүстіктегі астанасы дәл Ханқорған қалашығы болғандығы туралы дерек көздері де табылады. Кеңесары Қасымов сұлтанның ұлы Садық сұлтанның өмірбаянын жариялаған Е.Т. Смирнов былай деп жазады: «Қазіргі таңда Садық сұлтан Шымкент уезді, Арыс өзені маңында, Қара-Бұлақ ауылынан алты шақырым жерде, Хан-Қорған қирандыларының маңында өмір сүреді. Хан-Қорған сол Садық сұлтанның бабасы қырғыз ханы Абылайханның ордасы болатын...» [7]. Аталмыш өмірбаян Садық сұлтанның тапсырысы бойынша сұлтанның бауыры сұлтан Ахмет Кенесариннің жазғандығы және бұл өмірбаянды 1877 жылы Е.Т. Смирнов жеткізгендігі туралы мәліметтер бар.

Қазақ ССР тарихы бойынша басылымда Абылайхан 1781 жылы мамыр айында 69 жаста Ташкентте қаза тапты делінеді [8, 134-б.]. Абылайханның келесі ұрпағы Ш. Уалиханов ханның қазасы туралы байытылған, кеңейтілген жазбаларды бізге қалдырған. Ол бойынша

Қазақ хандығы бірнеше бөліктерге ажыратылғаннан кейін Абылайхан Түркістанда өмір сүрді және соңында сол жерде қаза тапты, ұлы хан Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесінде жерленді. Бірақ Шоқан Уәлиханов тұжырымдамаларын жоққа шығаратын деректер де кездеседі. 1871 жылы генерал-майор Н.Г. Огаревтің жеткізуі бойынша Абылайхан Ташкенияда қаза тауып, Түркістанда жерленген. Абылайханның қаза тапқан жері қазірге дейін жұмбақ мәселе, генерал-майордың мағлұматтары бойынша Ұлы хан Ташкентте емес Ташкенияда қаза тапқан [9, 142-б.].

Енді «Ташкения» географиялық атауын талдап көрелік.

Ташкент сарты Нұрмұхаммед Алимовтың 1735 жылдың 15 наурызындағы мәліметі бойынша «Ташкения-Ташкент» аумағына Үлкен ордадағы бысым көпшілігі сарттар өмір сүрген аумақтар жатқызылды. Информатор Чалек, Хандолек, Хажекет, Нушбя, Намденяк, Паркет, Затнет, Карамут, Сайрам және Чимин іспеттес қалалар мен кішігірім қалалар осы аумаққа енді. Соңғы аталған Чимин қаласы қазіргі Шымкенттің бұрынғы атауы (сол ұлт өкілінің тіліне өзгертілгендегі атауы) болып табылары сөзсіз.

Қазақ атаманы Дмитрий Телятников пен сержант Алексей Безносиковтың Ташкент өлкесіне жасаған 1796–1797 жылдағы саяхатында ташкений территориясының Барак, Аймамбет, Самеке іспеттес қазақ хандарының аумағына өткендігін мәлімдейді. Бір кездері Ташкенттің қол астына енген аймақтардың тізімі де келтірілген, мысалы: Шымкент, Сайрам, Алтынтөбе, Қарабұлақ, Сараван, Темір-қорған, Жаңа-қорған, Ниязбек және тағы да басқа кішігірім қалалар.

Аудармашы Ф. Назаров Ташкений мен ташкендіктер туралы қазіргі заманғы Ташкент пен оның тұрғындары іспеттес мәлімет береді. Ташкентті Қоқан хандығы жаулап алғаннан кейін Қоқан билеушілері оңтүстік аумақтағы қол астына енген қазақ халқына шамадан тыс қатал салық төлеуді өтейді, басқару жүйесі өзгертіледі. Осы әрекеттерге қазы қазақ халқының арасында бас көтерулер лебі басталып кетті. Қоқан хандығы билікке келгенге дейін оңтүстік өлкеде қазақ хандары басқарған тұста этникалық аз құрамдағы халықтар мен әлеуметтік топтар көптеген еркіндіктерге ие болатын. Осы көтерілстерден кейін «Ташкения» аумақтық та, мәдени-этникалық жағынан да бөліне бастайды. ХІХ ғасырдың бірінші жартысында «Ташкения» өзінің округ деген статусынан айырыла бастады [10, 77-б.].

Сонымен, нәтижелерін талқыласақ, қазақ ханы Абылайхан Ташкентте емес қазіргі Түркістан облысының аумағындағы сол кезеңдегі географиялық аумақ «Ташкения» облысында қаза тапқан. Хан Қарабұлақ атты қалашықтан (қазіргі атауы) бірнеше километрде орналасқан Ханқорған қалашығында қаза тапқандығы да мәлім. Жергілікті халық арасында қазіргі күнге дейін Абылайханның Ханқорғанға келуі, ханның соңғы күндері туралы әңгімелер бүгінгі күнге дейін жеткені бекерден бекер емес.

Қорытынды

Хан Абылайдың өмірінің соңында ғұмыр кешкен Ханқорған қалашығы Сайрам ауданы Мәдени ауылынан 0,5 шақырым қашықтықта батыс бөлігінде орналасқан. Осыдан бірнеше жыл бұрын Ә. Марғұлан атындағы Археологиялық институтының экспедициясы Ханқорған қалашығында «Халық тарих толқынында» және «Қазақстанның ежелгі және ортағасырлық тарихы археологиялық зерттеулер тұрғысынан» тақырыбы аясында зерттеу жұмыстарын жүргізіп, жаңалық ашқан болатын.

Ханқорған қалашығы алдағы уақытта толық археологиялық қазба, реставрация және консервация жұмыстары жүргізіліп, ашық аспан астындағы мұражайына айналдыру жұмыстары жүргізілуде.

Ұлы Жібек жолының бір тармағының бойында орналасқан Ханқорған ортағасырлық қалалардың бірі болған «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша ортағасырлық Ханқорған бүгінгі күнде консервацияланған (яғни жабық күйде сақтаулы) тұрған қалашықтарында қазба жұмыстары жүргізілсе маңызы зор іс болар еді.

Қалайда дәуіріміздің бұл ескерткіштерінде халқымыздың тіршілік үшін жасалған қам-қарекеті, тұрмысы мен құбылмалы болмысы бейнеленген. Олар бірнеше ғасырлар бойына жалғасып, халқымыздың дәстүрлі мәдениетін паш етеді. Олардың жиынтық бейнелері мазмұны жағынан алуан түрлі болғанымен қазақ халқының ортақ бірегей құндылықтарына негізделген мәңгілік ұлттық мәдени мұрамыз болып қала беретіні ақиқат.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бартольд В. Отчет о поездке в Среднюю Азию с научной целью, 1893-1894 гг. – СПб. Типография Императорской академии наук, 1897. – 198 с.
2. Свод памятников истории и культуры Казахстана. Южно-Казахстанская область. – Том.1. – Алматы: Академия наук Республики Казахстан, 1994. – 368 с.
3. Байтанаев Б.А., Ергешбаев А.А., Шаяхметов А.Х. Средневековые светильники-чираги Сайрама // Известия НАН РК. Серия общественных и гуманитарных наук. – Алматы, 2017. – №1. – С. 95–101.
4. Свод памятников истории и культуры Казахстана. Южно-Казахстанская область. – Том.1. – Алматы, Академия наук Республики Казахстан, 1994. – 368 с.
5. Смирнов Е. Древности на среднем и нижнем течении реки Сыр-Дарыи // Протоколы заседаний и сообщений членов Туркестанского кружка любителей археологии. Историко-культурные памятники Казахстана / Авторы предисловия и составители Елеуов М., Бахтыбаев М.М. – Туркестан: Туран, 2011. – С.70–78.
6. Смирнов Е.Т. Султаны Кенесары и Садык: Библиографические очерки Султана Ахмета Кенесарина. – Ташкент, 1992. – 144 с.
7. История Казахстана в русских источниках XVI–XX веков. Путевые дневники и служебные записки о поездках по южным казахским степям. XVIII–XIX века. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – 516 с.
8. История Казахской ССР (с древнейших времен до наших дней). В 5 томах. – Том 3. – Алма-Ата: «Наука» КазССР, 1979. – 514 с.
9. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5 томах. – Том 4. – Алма-Ата: Главная редакция Казахской Советской энциклопедии, 1985. – 463 с.
10. Назаров Ф. Записки о некоторых народах и землях Средней Азии. – М., 1968. – 77 с.

REFERENCES

1. Bartold V. Otchet o poezdke v Sredniyú Aziyú s nauçnoi tseliyú, 1893-1894 gg. – SPb. Tipografiya Imperatorskoi akademii nauk, 1897. – 198 s.
2. Svod pamiatnikov istorii i kúltúry Kazahstana. Iýjno-Kazahstanskaia oblast. – Tom.1. – Almaty: Akademiya nauk Respýbliki Kazahstan, 1994. – 368 s.
3. Baitanaev B.A., Ergeshbaev A.A., Shaiakhmetov A.H. Srednevekovye svetilnik-i-chiragi Sairama // Izvestiia NAN RK. Seriya obestvennyh i gýmanitarnyh nauk. – Almaty, 2017. – №1. – S. 95–101.
4. Svod pamiatnikov istorii i kúltúry Kazahstana. Iýjno-Kazahstanskaia oblast. – Tom.1. – Almaty, Akademiya nauk Respýbliki Kazahstan, 1994. – 368 s.
5. Smirnov E. Drevnosti na srednem i nijnem techenii reki Syr-Dari // Protokoly zasedani i soobeni chlenov Týrkestanokogo krýjka lúbitelei arheologii. Istoriko-kúltýrnye pamiatniki Kazahstana / Avtory predisloviya i sostaviteli Eleýov M., Bahtybaev M.M. – Týrkestan: Týran, 2011. – S. 70–78.
6. Smirnov E.T. Sýltany Kenesary i Sadyk: Bibliograficheskie ocherki Sýltana Ahmeta Kenesarina. – Tashkent, 1992. – 144 s.

7. Istorіia Kazahstana v rýsskih istochnikah XVI–XX vekov. Pýtevye dnevniki i slýjebnye zapiski o poezdках po rýjnym kazahskim stepiam. XVIII–XIX veka. – Almaty: Daik-Press, 2007. – 516 s.
8. Istorіia Kazahskoi SSR (s drevneishih vremen do nashih dnei). V 5 tomah. – Tom 3. – Alma-Ata: «Naýka» KazSSR, 1979. – 514 s.
9. Valіhanov Ch.Ch. Sobranie sochinenii v 5 tomah. – Tom 4. – Alma-Ata: Glavnaiа redaktsіia Kazahskoi Sovetskoі entsiklopedii, 1985. – 463 s.
10. Nazarov F. Zapiski o nekotoryh narodah i zemliаh Srednei Azii. – M., 1968. – 77 s.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz